

Горошкіна Олена Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор, завідувачка
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Стрімкі глобалізаційні, інтеграційні та інноваційні процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, активізують пошук ефективних шляхів формування високоосвіченої, інтелектуально розвиненої особистості, яка має значний внутрішній потенціал для самореалізації, самоорганізації, самовдосконалення. У концепції «Нова українська школа» наголошено: «Дитині недостатньо дати лише знання. Ще важливо навчити користуватися ними. Знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці» [6, с. 10]. У цьому контексті пріоритетним стає не просто здобування знань, набуття низки вмінь і навичок, а розвиток компетентного мовця, його інтелектуальних і творчих здібностей, ціннісних орієнтацій. Розвиток компетентного мовця – це не супутній і стихійний продукт процесу навчання, а його мета і результат.

Загальновідомо, що мету навчання будь-якого предмета формує соціальне замовлення, реалізує освітній заклад. Як засвідчують результати спостережень та анкетування, проведеного співробітниками відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України восени 2019 року, мету навчання української мови суб'єкти освітнього процесу розуміють по-різному. Для вчителя її визначає чинна програма, для значної частини учнів (понад 70%) метою навчання української мови в школі є успішне складання ЗНО. З огляду на це можна зробити припущення, що учні не усвідомлюють ролі, значення, унікальних можливостей української мови в житті людини і суспільства.

З огляду на особливу роль української мови в суспільстві, державотворенні, особистісному й професійному становленні людини цей предмет є провідним у своїй галузі й загалом у системі освіти. Важливо під час

навчання української мови домогтися не тільки засвоєння системи знань теорії мови, формування вмій і навичок, а забезпечити особистісний розвиток учня, набуття духовно-морального досвіду, важливого для становлення громадянина і входження його в соціум. Таке переорієнтування зумовило розроблення нових модельних програм з української мови для Нової української школи (НУШ).

Принциповою відмінністю програми Н. Голуб, О. Горошкіної для 5-6 класів є зміна пріоритетів у формуванні змісту, структури й результатів. «ЗНО не повинне бути домінуючим мотиватором у вивченні української мови, до цього мають спонукати необмежені можливості її: виражати й обстоювати свою позицію; пізнавати світ і себе в ньому; самовизначатися; критично оцінювати подію, ситуацію, явище, вчинок тощо; гармонізувати стосунки, досягати порозуміння; бути сприйнятим і прийнятим у колективі; одержувати естетичну насолоду та ін.» [4, с.2]. Опанування української мови має забезпечити інтелектуальний розвиток учня, формування здатності ідентифікувати себе як свідомого представника своєї нації, почуття відповідальності за власний мовленнєвий вчинок, уміння адекватно реагувати на суспільні запити й виклики; прагнення до самовдосконалення, саморозвитку й самоосвіти, показником чого є сформованість предметної і ключових компетентностей.

Добір змісту навчання української мови зумовлений очікуваними результатами, що визначені Державним стандартом базової середньої освіти [3]. В умовах інформаційного суспільства людина повинна вміти швидко орієнтуватися в інформаційних потоках, вміти відбирати потрібну інформацію різних видів, працювати з нею, установлювати її достовірність/недостовірність.

Уміння працювати з інформацією стають визначальними під час виконання завдань PISA У 2018 році Україна вперше долучилася до міжнародного дослідження якості освіти PISA, що передбачає оцінювання читацької грамотності, під якою розуміють здатність учня (студента) сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал, а також посилювати свою готовність брати активну участь у житті суспільства [5, с. 426]. Відповідно до вимог оцінювання підлітки мають вміти не тільки читати, а й

розуміти різноманітні тексти, що трапляються людині в різних життєвих ситуаціях. Однак освітня практика засвідчує, що традиційно в школі акцентували увагу на техніці читання учнів, навіть регулярно перевіряли швидкість читання, учителі працювали над формуванням умінь виразного читання текстів. Розуміння учнями тексту, можливість використання інформації, здобутої з тексту, залишалося поза увагою вчителів. Це спонукало до виокремлення в модельній програмі блоку «Інформація», що передбачає ознайомлення учнів із такими відомостями: *Інформація. Види інформації (текстова, графічна, числова, звукова, мультимедіа тощо). Джерела інформації. Добір і пошук інформації. (5 клас). Актуальність і несуперечливість інформації. Надійність джерел інформації. Факти і судження. Достовірність/недостовірність інформації. (6 клас).*

Лінгводидакти і вчителі-словесники відзначають особливу роль тексту в процесі навчання української мови, адже текст дає змогу показати «мову в роботі». З огляду на це до програми включено теми, що дають учням змогу усвідомити текст як мовну одиницю найвищого рівня, що синтезує значення всіх мовних одиниць; як конкретний прояв мовленнєвої діяльності; як мовленнєвий взірць. Водночас зазначимо, що сьогодні необхідно ознайомити здобувачів освіти з первинними і вторинними текстами, способами стиснення тексту, основами академічної доброчесності тощо. Це спричинило добір видів навчальної діяльності, до яких віднесено: формулювання теми (підтеми) й основної думки тексту; визначення ключових слів; складання плану тексту; інтонування тексту, реплік у ньому; перегляд певного тексту з метою віднаходження цільової інформації, яка складається з декількох слів, фраз або цифр; осмислення змісту прочитаного тексту; добір текстів різних видів; зіставлення змісту прочитаного з власними ціннісними орієнтирами; формулювання висновків з прочитаного; критичне оцінювання тексту; редагування тексту тощо [4].

Принципово новим у модельній програмі є блок «Жанри мовлення», мета якого полягає в тому, щоб ознайомити здобувачів освіти з особливостями побудови текстів різних жанрів. Вивчення жанрів на уроках української мови

передбачає системний розгляд окремих жанрових різновидів. Раніше ми визначили критерії відбору жанрів, до яких уналежнили відповідність жанру віковим особливостям учнів, його комунікативну значущість, розвивальні й виховні можливості [2]. З урахуванням означених критеріїв до програми включено низку жанрів: *комплімент, лестощі, похвала; прохання, умовляння, благання, клянчення, пропозиція; запрошення згода, відмова; вибачення; подяка; привітання; смс-повідомлення (5 клас), відповідь на уроці, структура відповіді; розгорнута відповідь, словникова стаття; есе; допис у соцмережах; коментар; порада; електронний лист; оголошення; втішання (6 клас).*

Мета блоку «Спілкування» - навчити здобувачів освіти успішного (ефективного) спілкування. Зміст блоку передбачає засвоєння учнями соціальних норм, ролей, правил мовленнєвої поведінки, норм мовленнєвого етикету, досвіду використання їх у практиці спілкування; формування в учнів умінь комунікативно доцільно використовувати мовні одиниці. Важливо навчити дитину майстерно застосовувати мовні засоби відповідно до комунікативних умов для вираження власних потреб, думок, почуттів, емоцій. З огляду на це введено такі теми, як: *Маніпуляції у спілкуванні. Учасники спілкування. Наміри співрозмовників. Правила гарного співрозмовника. Етикетні норми спілкування. (5 клас); Емоційний стан співрозмовників. Протидія й запобігання дискримінації, цькуванню (6 клас).* Особливу роль відведено правилам віртуального спілкування, що у зв'язку з пандемією стало універсальним засобом міжособистісного спілкування: *Види спілкування. Живе й віртуальне спілкування. Безпека віртуального спілкування. (5 клас); Безпечна поведінка в цифровому просторі. Особливості онлайн-взаємодії (6 клас).*

Соціокультурна змістова лінія модельної програми визначає вектор формування ключових компетентностей здобувачів освіти. У межах означеної лінії окреслено зміст навчання задля формування всіх ключових компетентностей, визначених Державним стандартом базової середньої освіти. Наприклад, для формування математичної компетентності учням необхідно засвоїти відомості про математику як мистецтво пояснення, роль математики в розвитку цивілізації тощо.

Зміни в змістовому компоненті програми спричинені намірами надати знанням функційності, а процесу засвоєння їх – умотивованості, установити зв'язки між результатом (продуктом) учіння і тим, заради чого учіння має сенс. У програмі ми намагалися дати відповідь на запитання, поставлене Тоні Вагнером і Тедом Дінтерсмітом: «Як ми плануємо допомогти нашим учням сформувати необхідні навички так, щоб вони могли користуватися ними впродовж життя?» [1].

Отже, розроблена модельна програма враховує сучасні соціальні виклики й спрямована на формування компетентного мовця, підготовку здобувачів освіти до міжнародного оцінювання PISA.

Література

1. Вагнер Тоні, Дінтерсміт Тед. Мистецтво навчати. Як підготувати дитину до реального життя. Київ: Наш формат. 2018. 312 с.
2. Горошкіна О.М. Жанровий аспект розвитку мовлення учнів. Освіта та педагогічна наука. №2 (151). URL:https://dspace.lgpu.org/bitstream/123456789/579/1/Goroshkina_ua.pdf
3. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
4. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Голуб Н.Б., Горошкіна О.М. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/830/83074/Ukr_mova_5-kl_Holub_Horoshkina_14_07_1_1.pdf
5. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / кол. авт. М. Мазорчук (осн. автор), Т Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін.; Український центр оцінювання якості освіти. Київ : УЦОЯО, 2019. 439 с.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrayinska-shkola-compressed.pdf>